

Geçmişten Günümüze Bulgurlu'da Namazgâh Camii (Cavid Ağa Camii)

The Namazgah Mosque (The Cavid Aga Mosque) in
Bulgurlu from Past to Present

Yrd. Doç. Dr. Gül SARIDİKMEN*

ÖZET

Namazgâh Camii (Cavid Ağa Camii), Üsküdar'da Bulgurlu Mahallesi'nde Ümraniye sınırına yakın olarak Alemdağ Caddesi ile İzzettin Bey Sokağı köşesinde yer alır. Bu alan, eskiden burada var olan bir namazgâhtan dolayı Namazgâh Mevkii olarak bilinir. Alemdağ/Alemdağ Caddesi/Bostancıbaşı Namazgâhi'nin kırık kible taşı, günümüzde cami girişi altındaki küçük depoda yer alır.

Günümüzde ibadete açık olan cami, 1995 yılında yaptırılmıştır. Burada var olan namazgâh alanına, 1900'lerin başında dikdörtgen planlı, kiremit kaplı ahşap kırma çatı örtülü küçük bir cami yapılmıştır. Caminin ahşap minaresinin şerefe kısmı, köşk tipindedir. Zamanla harap olan cami, 1960 yılında orijinaline uygun olarak yenilenmiştir. 1994 yılında çıkan bir yangın sonucunda ahşap çatısı ve minaresi yanan cami kullanılamaz duruma gelmiştir. 1995 yılında tamamen yıkılarak orijinal cami ve minareye uygun şekilde yeniden inşa edilmiştir. Bodrum kat üzerine betonarme yapılan caminin duvarları ahşap kaplamalı ve üzeri dört yana eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür.

Bulgurlu köyü ve çevresini resimlerine aktaran Üsküdarlı ressam Hoca Ali Rıza'nın (1858-1930) resimleri, 1900'ler başındaki ilk caminin durumunu belgelemesi açısından önemlidir. Sanatçının görsel belge değerindeki bu resimleri ve 1960 sonrasındaki görünümü belgeleyen fotoğraflar ile yazılı belgeler ışığında, Namazgâh Camii'nin yıllar içindeki durumu değerlendirilmiş ve 1995 yılında yeniden yapılan caminin günümüzdeki durumu hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar kelimeler: *Üsküdar, Bulgurlu, Namazgâh, Cavid Ağa, Hoca Ali Rıza, cami, namazgâh, resim, görsel belge*

ABSTRACT

The Namazgah Mosque (The Cavid Aga Mosque) is located at the corner of Alemdag and İzzettin Bey Streets in Bulgurlu neighbourhood in Üsküdar which is close to the border of Ümraniye. This area is known as Namazgah Site due to an open-air prayer place was existed there in the past. The broken qibla stone of Alemdag/ The Alemdag Street/ The Bostancıbaşı Namazgah is situated in the small storage which is under the mosque entrance today.

This mosque, which is open to worship today, was constructed in 1995. In the early 1900s a small, rectangular planned, tile lined and wooden roof covered mosque was constructed in the existing namazgah area. The balcony part of the wooden minaret of the mosque is a kiosk type. The mosque, which has been ruined over time, was renewed in accordance with its originality in 1960. The wooden roof and minaret of the mosque got burned and the mosque became unusable due to a fire which broke out in 1994. The mosque was demolished completely in 1995 and it was rebuilt according to the original forms of the mosque and minaret. The walls of the mosque, which were constructed as reinforced concrete on the basement, are covered with wood sided and tile lined hipped roof whose outer surface is inclined to four sides.

Üsküdarlı Hoca Ali Rıza (1858-1930) was an artist who portrayed Bulgurlu village and its surroundings. His paintings are significant in terms of documenting the situation of the first mosque in the early 1900s. In the light of his paintings, which are worth being visual documents, the photographs documenting the view of the mosque after the 1960s and the written documents, the situation of the Namazgah Mosque over the years are evaluated, and information is provided about the present day situation of the mosque, which was rebuilt in 1995.

Keywords: *Üsküdar, Bulgurlu, Namazgah, Cavid Ağa, Hoca Ali Rıza, mosque, open-air prayer place, painting, visual document*

Namazgâh Camii (Cavid Ağa Camii), Üsküdar Bulgurlu Mahallesi'nde Ümraniye sınırına yakın ve Namazgâh olarak adlandırılan bölgede, Alemdağ Caddesi ile İzzettin Bey Sokağı'nın birleştiği köşede yer alır. Eskiden Yalnız Selvi olarak geçen Alemdağ Caddesi üzerindeki yapı, 23.08.1960 tarihli Çaplı Tasarruf Vesikası'na göre, 319 m² yüzölçümü ile Aziz Mahmud Hüdaî Efendi Vakfı'ndandır.¹ 1900'lerin başında inşa edilen cami, birçok onarım geçirmiş olup günümüzde cami olarak ibadete açıktır (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1: Alemdağ Caddesi yönünden caminin genel görünümü, 03.03.2013. Avlunun doğusunda musalla taşı, abdest alma bölümü ve duvarın önünde cadde yönünde tuvaletlerin girişi vardır.

Cami, eski bir namazgâh alanına yapılmıştır. Kısıklı-Ümraniye arasında Alemdağ Caddesi'ndeki namazgâhtan dolayı, bölge Namazgâh Mevkii olarak bilinir ve adlandırılır. Bostancıbaşı Abdullah Ağa tarafından yaptırılmış olan Bostancıbaşı Namazgâhı (Alemdağ Caddesi Namazgâhı, Alemdağ Namazgâhı), günümüzde mevcut değildir. Ancak kible / mihrab taşı kırık iki parça halinde günümüze ulaşmıştır (Fotoğraf 2). Kible taşı, caminin girişi önünde alttaki küçük depoda yer alır ve burada yeni harflerle camiye ait olan "Namazgâh Camii Banii Şişman Cavid Ağa 1316" yazılı bir kitabe taşı vardır (Fotoğraf 3). Caminin 1990 yılı fotoğraflarında da batı cephedeki minare kürsüsünde aynı bilgileri içeren kitabe görülür. Kırık iki parça halindeki namazgâhın kible taşındaki Osmanlıca iki satırlık yazı ise çok tahrip olduğundan okunamayacak durumdadır.

1- Cami, İstanbul ili, Üsküdar ilçesi, Bulgurlu Mahallesi, 84 pafta, 95 ada, 1 parselde yer alır. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 12.2.1990 tarihli 2092 sayılı kararı ile "aynen korunması gerekli kültür varlığı" olarak tescil edilmiştir.

Fotoğraf 2: Bostancıbaşı Namazgâhi'nin (Alemdâğ Caddesi Namazgâhi, Alemdâğ Namazgâhi) kırık iki parça halinde caminin giriş bölümü altındaki depoda duran tahrip olmuş kitabesiyle kible taşı, 2013.

Fotoğraf 3: Caminin kuzey cephesinde, namazgâh kible taşının yer aldığı depo girişindeki 1316/1900-01 tarihi yazılı olan cami kitabesi, 2013.

İbrahim Hakkı Konyalı, namazgâh kitabesinin caminin sol tarafındaki sofada durduğunu, Bahşayış isimli birisinin vakfettiğinin anlaşıldığını ve kitabenin açıklığını yitirdiği için tarihini ve vâkıfın babasının adını okuyamadığını söyler.² Mehmet Nermi Haskan ise "Namazgâh, onbir adım eninde ve onyedii adım boyunda olup, beş taş basamakla çıkılmaktadır. Kible taşındaki iki satırlık yazı okunmaz haldedir. Yalnız altındaki 1277 (1860) tarihi okunmaktadır. Etrafını demirli ve babalı bir korkuluk çe-

virmişti.”³ demektedir. Ayrıca, kible taşının sol tarafına sonradan abdest muslukları mahalli yapıldığını ve cami kapısı önünde tarihsiz, yazısız kuyusu ile üzerinde bir tulumba olduğunu da bildiren Haskan, vakıf sicil kayıtlarına göre Bostancıbaşı Abdullah Ağa tarafından yaptırılan namazgâhın inşa tarihi için, Abdullah Ağa'nın 895/1489 yılında vefat etmesi nedeniyle bu tarihten önceyi verir.⁴

Haskan, Namazgâh Camii'nin Sultan II. Abdülhamid'in harem ağalarından Musahib Cavid Ağa tarafından 1906 tarihlerinde yaptırılmış olduğunu bildirir. Cavid Ağa, Namazgâh'taki camiyi yaptırırken caminin sol tarafındaki Bostancıbaşı Abdullah Ağa Namazgâhı'nı da tanzim ettirmiştir.⁵ Musahib Cavid Ağa, Selanik ve Beylerbeyi'nde son günlerine dek Sultan Abdülhamid'in hizmetinde bulunmuştur.⁶

Namazgâh Camii'ni tanıtan ve mimarisi hakkında bilgi veren en eski görüntüler, Üsküdarlı meşhur ressam Hoca Ali Rıza'nın (1858-1930) Namazgâh bölgesinden görünümünü sunan resimleridir. Cami, Hoca Ali Rıza'nın 1909 tarihli resminde “Namazgâh Camii” ve 1914 yılında yayımlanan resminde ise “Namazgâh Mescidi” adıyla belgelenir. Yapının yağlıboya ve karakalem resimleri ile 1970'ler ve 1990'lardaki durumunu gösteren fotoğrafları göz önüne alındığında, çevresindeki bazı farklılıklar haricinde, orijinaline sadık kalınarak yeniden inşa edildiğinden dıştan, pek fazla değişiklik göstermez.

Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi'nin 1 Temmuz 1330 [1914] tarihli 18. sayısı, ressam Hoca Ali Rıza'ya ithaf edilmiş ve sanatçının çok sayıda resmine yer verilmiştir. Bu resimlerden ikisi, “Dudurlu [Dudullu] Yolunda Namazgâh Mescidi yağlıboya etütlerden” ve “Çamlıca Namazgâh civarı Yağlıboya etütlerden” bilgileriyle yer alır. Cami ile çevresinin görüldüğü bu yağlıboya resimler, gazetede renkli basılmamıştır. Bu resimlerin orijinaline tarafımdan ulaşılamamıştır. Resimler günümüze ulaşabildiyse de, büyük olasılıkla müze gibi resmi koleksiyonlarda değil, özel koleksiyonlarda muhafaza ediliyor olabilir.

Resim 1: Hoca Ali Rıza, “Dudullu Yolunda Namazgâh Mescidi yağlıboya etütlerden”. (*Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi*, No:18, 1 Temmuz 1330 [14 Temmuz 1914])

Fotoğraf 4: Namazgâh Camii, 2013 yılı görüntüsü. Hoca Ali Rıza'nın resmettiği yönden yapının günümüzdeki durumu.

3- Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, C.2, İstanbul, 2001, s.996.

4- Haskan, *Üsküdar*, s.996.

5- Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, C.1, İstanbul, 2001, s.290.

6- Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, İstanbul, 2008, s.94.

Sanatçı, "Dudurlu [Dudullu] Yolunda Namazgâh Mescidi yağlıboya etütlerden" açıklamasıyla yayımlanan resminde (Resim 1), eski Namazgâh Camii'nin doğu cephesi ve giriş tarafından görünümünü resmetmiştir. Resme göre yapı, dikdörtgen planlıdır ve üzeri dört yana eğimli kırma çatı örtülüdür. Çatı üzerinden, şerefeden yukarıya görülecek biçimde ayrıntılı olarak resme aktarılan minarenin üst örtüsü kubbe biçimindedir ve tepesinde alem vardır. Şerefesindeki direkler arasında korkuluk ve kemerleriyle köşk tipinde ahşap bir minare olduğu anlaşılır. Minarenin çokgen şerefe kısmı, köşk tipindedir.⁷

Caminin girişi, üzeri sundurma örtülü kapı açıklığı ile sağ taraftan yapıya bitişiktir ve hemen önünde su tulumbası seçilir. Bahçesinde ve etrafında ağaçlar vardır. Caminin doğu cephesinde söveleri belirgin yan yana iki dikdörtgen pencere ve girişe yakın tarafta ise alttaki daha büyük, üstteki daha küçük dikdörtgen iki pencere üst üste sıralanır. Pencereler, düz çubuklardan oluşan basit parmaklıkla örtülüdür. 1914 yılında yayımlanan bu yağlıboya resim, ahşap cami ve minaresi ile etrafının o dönemlerdeki görünümünü belgelemesi açısından önemlidir.

Resim 2: Hoca Ali Rıza, "Çamlıca Namazgâh civarı Yağlıboya etütlerden", *Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi*, No:18, 1 Temmuz 1330 [1914].

Çamlıca'dan Namazgâh civarına bakış sunan resimde (Resim 2), bölgedeki ahşap evler, köşkler arasında Namazgâh Camii'nin, alemlî kubbe ve köşk tipi şerefesiyle minaresi seçilir. Geriye doğru günümüzün Ümraniye ve Ataşehir ilçelerinin o zamanlardaki çayırılık, boş arazileri devam eder.

Hoca Ali Rıza'nın Milli Kütüphane Resim Koleksiyonu'nda 1909 ve 1915'teki görünüşleriyle Namazgâh Camii ve civarındaki günümüze ulaşamayan ahşap evleri ve köşkleri de gösteren karakalem desenleri vardır. Bu iki resim, adeta birbirini tamamlar niteliktedir. Birinde caminin mihrab ve bir penceresi, diğesinde mihrabın diğer yanındaki pencere ve minarenin olduğu cephe çizilmiştir. Resimde sol alt köşeye eski yazıyla "A. Rıza 325 Namazgâh Camii Şerifi Eylül 9 ..." açıklamasını yazan sanatçı, yazıdan da anlaşılacağı üzere, tamamen belgeleme amaçlı çalışmıştır (Resim 3-4). Sanatçının 9 Eylül 325 [22 Eylül 1909] tarihini yazdığı karakalem desenin sol tarafında, üzeri kiremit kaplı eğimli çatı örtülü olan Namazgâh Camii'nin mihrab kısmının olduğu güney cephesi yarım olarak görülür. Taş duvarlı alan üzerinde yarım yuvarlak olarak dışa çıkıntı yapan mihrab nişini ve yanındaki dikdörtgen penceresini çizmiştir (Resim 4).

7- Şerefesi köşk tipi minare örnekleri, sakıflı şerefeli olarak da tanımlanır. Her dönemde örneği görülebilen bu minareler, özellikle 19. yüzyıl sonlarında küçük camilerde uygulanmıştır. Bkz. Semavi Eyice, *İstanbul Minareleri I*, İstanbul, 1962, s.7, 49, 51-52; Şerefelerin ince sütunlara dayanan sakıfla kapatılması usulü, İran minarelerinden ilham alınarak İstanbul ve Anadolu'daki bazı minarelerde uygulanmıştır. Semavi Eyice, "Minare (Anadolu'da Türk Minareleri)", *İslâm Ansiklopedisi*, C.8, İstanbul, 1979, s.334.

Resim 3: Hoca Ali Rıza, "Çamlıca'da Namazgâh", kağıt üzerine karakalem, 66.2x20.7cm, Milli Kütüphane Resim Koleksiyonu, TAB 1994 AL 261, Albüm No:29/2, Dnr no:484. "A. Rıza 325 Namazgâh Camii Şerifi Eylül 9 ..." [22 Eylül 1909]

Resim 4: Resim 3'ten detay. Kible cephesinden yarım yuvarlak olarak dışa taşan mihrab ve avlu duvarı ile 22 Eylül 1909'daki görünümü.

Konyalı, caminin Ümraniye'ye girerken tarihi Muhasebeci Köşkü'nün yanında olduğunu belirtir. Caminin yol aşırı batısındaki iki katlı köşkün kerestelerinin Romanya'dan getirildiğini, ahşap işçiliği ve mimarisıyla muhteşem bir köşk olan bu yapının 1975 yılında enkazcıya satılarak yıkıldığını söyler⁸. Kitabında yapının fotoğrafını yayımlayan Konyalı'nın ayrıca, bu yapıya ait olarak İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi Arşivi'nde yer alan bir fotoğrafın arkasında da "Ümraniye'de yıkırılan bir köşkün harabesi Namazgâh Camii'nin yazısına konacak" açıklaması ve 11 Haziran 1975 tarihi yazılıdır (Fotoğraf 5). Hoca Ali Rıza'nın 1915 tarihli bir karakalem resminde cami ve bu köşk belgelenir. Sanatçı el yazısıyla sol alta "Sene 331 [1915] Eylül ... Çarşamba? A. Rıza Çamlıca'da Namazgâh yolu" açıklamasını yazmıştır.

8- Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, s.238-239. Mehmet Nermi Haskan, Namazgâh Camisi'nin batısında, Musahib Cavid Ağa Köşkü bulunduğunu, 1974 tarihlerinde yapının çok harap durumda olduğunu ve 2001'de yayımlanan kitabında yerinin bugün arsa olduğunu belirtir. Haskan, *Üsküdar*, C.1, s.290.

Resim 5: Hoca Ali Rıza, "Çamlıca'da Namazgâh yolu", 1912 [1915], kağıt üzerine karakalem, 35x23 cm, Milli Kütüphane Resim Koleksiyonu, TAB 1994 AL 73, Albüm No:8/4, Dmr no:294. "Sene 331 Eylül ...Çarşamba? [1915] A. Rıza Çamlıcada Namazgâh yolu"

Fotoğraf 5: Arkasında "Ümraniye'de yıkılan bir köşkün harabesi Namazgâh Camiinin yazısına konacak" yazılı olan fotoğraf, 11 Haziran 1975, İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi Arşivi No:2301.

Resim 6: Resim 5'ten detay.

Resimde sağ tarafta caminin yarısı ve minaresi görülür (Resim 5-6).

Konyalı'ya göre, ahşap cami Birinci Dünya Savaşı sırasında asker işgali altında harap olmuştur ve 1960 yılında hayırseverler tarafından ahşap olarak yeniden yaptırılmıştır⁹. Cami, 1960'ta orijinaline uygun olarak yenilenmiştir. Caminin 1970'li yıllardaki durumunu bildiren Konyalı, müezzin mahfili olan ve altı pencereden ışık alan çok aydınlık ve temiz bu ahşap mabette, Hattat Seyyid Mustafa İzzet ve bir başka hattatın levhalarının asılı olduğunu da kaydetmiştir¹⁰. Caminin yan sokağına ismi verilen hattat Mustafa İzzet Efendi, 1293 / 1876'da vefat etmiştir ve kabri, Tophane'deki Kadirîler Tekkesi haziresindedir¹¹. Konyalı'nın kitabında yayımlanan fotoğraf, günümüzde İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi Arşivi'ndedir (Fotoğraf 6) ve caminin 1975'deki durumu için önemli bir görsel belge oluşturur. Fotoğrafın arkasında "Ümraniye'de Namazgâh Camii" ve 11 Haziran 1975 tarihi yazılıdır. Fotoğraf, İzzettin Bey Sokağı'ndan bakışla 1975 yılında caminin mihrab cephesi ile minarenin olduğu batı cephesinden genel görünüm sunar ve avluda musalla taşı görülür.

9- Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, s.238. Konyalı, caminin 1960 yılında yeniden yaptırıldığını, Haskan ise tamir ettirildiğini belirtir. Haskan, *Üsküdar*, 2001, s.290. Mazbut Vakıflar Gayri Menkul Tesbit Fişi'ndeki (6940) 1962 tarihli bilgilerden de iyi durumda olan caminin 1960 yılında Camileri Yaşatma Derneği tarafından yaptırıldığı ortaya çıkar.

10- Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, s.238.

11- Haskan, *Üsküdar*, s.290.

Fotoğraf 6: "Ümraniyede Namazgâh Camii", 11 Haziran 1975, İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi Arşivi No:2299.

1970'li yıllarda, avlunun batısında mermer musalla taşı ve giriş yönündeki avlu duvarı önünde üç musluklu abdest alma mahalli, kuyu ve tulumbası olan caminin (Fotoğraf 7-8), günümüzde avlunun doğusunda yeni yapılan musalla taşı ve abdest alma mahalli vardır. Kuyu ve tulumbası günümüze ulaşmamıştır.

Fotoğraf 7: Namazgâh Camii genel görünüş. Avlu duvarı önünde tulumba ile üç musluklu abdest alma bölümü vardır. İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi Arşivi No:5342/104.

Fotoğraf 8: Alemdağ Caddesi yönünden cami girişinin olduğu kuzey cephesi ve batı cephesinde minare ile avludan genel görünüm, İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi Arşivi No:5342/63.

1970'li yıllarda sadece kapının olduğu bölüm camekânla kapatılmış iken (Fotoğraf 7-8) zaman içinde 1980'li yılların sonlarına doğru cemaat yardımıyla cami girişinin olduğu alandan minareye kadar olan bölüm metal bir camekânla son cemaat yeri gibi kapatılmıştır (Fotoğraf 9-10-11).

1990'da caminin doğu avlusuna yaklaşık cami büyüklüğünde tek katlı betonarme bir ek alan ve tuvalet ile abdest alma mahalli gibi çeşitli eklemeler yapılmıştır (Fotoğraf 12-13). Cami doğusundaki bu ek alana, mihrab olarak namazgâhın kible taşı yerleştirilmiştir. Fotoğraflarda caminin güney cephesinde, mihrab nişi çıkıntısının altındaki küçük kapı açıklığı, burada bir bodrum ya da/küçük bir depo olduğunu akla getirmektedir.

Fotoğraf 9: Namazgâh Camii, 1990 yılı görüntüsü. Namazgâh Camii, giriş kapısı önü, camekânla kapatılarak son cemaat yerine dönüştürülmüş ve giriş, minarenin olduğu batı yönünden verilmiştir. Mihrab ilerisinde ek binanın tuğla inşaatı görülmektedir. İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi.

Fotoğraf 10: Namazgâh Camii, 1994 yılı yangın sonrası görüntüsü. Camekânla kapatılarak son cemaat yerine dönüştürülmüş olan kuzey cephe ve minare ile çatının yangın sonrası durumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü İstanbul 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi.

Fotoğraf 11: Namazgâh Camii, kuzey cephesinde camekânla kapatılan bölümden kapı ve pencerelerinin görünümü, İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi.

1960 yılında yenilenen yarı kâgir cami, 06.06.1994 tarihinde öğle saatlerinde çıkan bir yangın nedeniyle çatısı ile ahşap minaresi yanarak büyük zarar görmesi sonucunda kullanılamaz hale gelmiştir.¹² 1994 yılındaki bu yangın nedeniyle harap durumda olduğundan ibadete kapatılan cami (Fotoğraf 12-13), İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 1995 yılında onaylanan projesi ile orijinal haline uygun olarak yeniden yaptırılmıştır. Eski bir namazgâh alanında bulunan caminin koruma grubu III olarak belirlenmiş ve yeniden yapılacak olan caminin parseldeki zemin kotununun eski yapı yıkıldıktan sonra yeniden belirlenmesine ve bahçedeki ağaçların doğal oturma alanlarıyla birlikte korunmasına özen gösterilmesine dikkat çekilmiştir.¹³ Daha önceden yapılmış olan camekân, ek ibadet alanı, tuvalet, abdest alma mahalli gibi muhdes eklemeler de bu arada yıktırılmıştır (Fotoğraf 14). Cemaate yetmeyen ibadet alanı, yeniden yapılan caminin bodrum katınının da ibadet alanı olarak düzenlenmesiyle çözümlenmiştir.

Fotoğraf 12: Namazgâh Camii'nin mihrab yönünden çatı ve minaresinin yangın sonrasında 26.09.1994 tarihindeki genel görünümü. Sağda ek bina ve solda çam ağacı yanında musalla taşı vardır. İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi.

Fotoğraf 13: Namazgâh Camii'nin mihrab ve doğu cephesi yönünden yangın sonrasında, 26.09.1994 tarihindeki genel görünümü. Caminin doğu duvarına bitişik betonarme yapı, 1990'da yapılan ek bölümdür. İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi.

Fotoğraf 14: Namazgâh Camii, mihrabın olduğu Sütçü Sokağı yönünden görünüşü, 2012. Caminin mihrab ve doğu cephesi ile avludaki yeni musalla taşı ve üst örtüsü.

12- Haskan ise caminin 1980'li yılların sonunda yandığını ve aslına uygun olarak yeniden yaptırıldığını bildirir. Bkz., Haskan, *Üsküdar*, s.290. Ancak, cami 06.06.1994 tarihinde yanmıştır.

13- İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün 14.11.1994 gün ve 1817 sayılı yazısına ilişkin olarak alınan T.C. Kültür Bakanlığı İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı, No:7237, Tarih: 19.1.1995.

Günümüzdeki cami, eski cami gibi dikdörtgen planlıdır. Bodrum ve zemin kat olarak betonarme yapılan caminin duvarları ahşap kaplamalı ve üzeri dört yana eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Alemdağ Caddesi yönünde yola bakan kuzey cephesinde, kiremit kaplı çatılı giriş bölümü ve ikinci kat pencerelerinin olduğu alanda ise kadınlar mahfilini yer alır. Kuzey cephesinde üstte üç, altta kapının iki yanında birer olmak üzere beş pencere vardır. Üsttekiler kadınlar mahfilini, alttakiler ise giriş bölümünü aydınlatır. Kuzey cephede, eski fotoğraflarda sadece cami kapısı önünde sundurma örtülü cemekânlı bölüm varken, yeni camide bu alan hemen hemen tüm alt cepheyi kapatacak biçimde ve cami duvarlarıyla aynı malzemeden yapılarak kuzey cepheye farklılık getirilmiştir. Dört pencere açıklıklı ek bölümün üzeri, kiremit kaplı kırma çatının yarım hali olarak kadınlar mahfilini aydınlatan pencerelerin alt seviyesine kadar yükselir. Namazgâhın kible taşı, bu giriş mekânının altındaki küçük depoda muhafaza edilmektedir. Son cemaat yeri olarak düzenlenen girişten içeriye girildiğinde de kapının iki yanında harime bakan birer pencere yer alır.

Fotoğraf 15: Namazgâh Camii'nin Alemdağ Caddesi yönündeki kuzey cephesi ile İzzettin Bey Sokağı yönündeki batı cephesinin genel görünümü, 2013.

İzzettin Bey Sokağı yönüne bakan batı cephesinde iki pencere açıklığı ve ahşap kaplamalı bir minare ile üstte, kadınlar mahfilini aydınlatan küçük pencere bulunur (Fotoğraf 15). Cami cephesi gibi ahşap kaplamalı olan minare, yüksek dörtgen kürsü üzerinde çokgen gövdelidir (Fotoğraf 16). Sekizgen gövdeden ahşap konsollarla geçilen köşk tipi şerefenin tabanına oturan ahşap direkler arasında, oymalı korkuluklar ve basit oymalı kemerli süslemeleri vardır (Fotoğraf 17). Minarenin petek kısmı, çokgen gövdenin devamı olarak gövdedeki gibi yine ahşap kaplamalıdır. Üzerindeki külah, hilalle biten alemi olan kubbe biçimindedir. Şerefede ahşap direklerle taşınan bölümün üzerinde kurşun kaplı saçak devam eder. Caminin Sütçü Sokağı yönünde kalan güney cephesinde iki penceresi ile ortada yarım yuvarlak olarak dışa çıkıntı yapan mihrabı yer alır (Fotoğraf 18). Caminin doğu cephesinde, harimin iki büyük dikdörtgen penceresi ile alttaki görevli odasını ve üstteki ise kadınlar mahfilini aydınlatan iki kat halinde küçük birer pencere vardır (Fotoğraf 19). Bu yöndeki avluda, metal aksamı geniş saçaklı ve kurşun kaplı kubbe örtülü olan musalla taşı ile üzeri çatı örtülü abdest alma muslukları (Fotoğraf 20) ve girişleri avlu duvarı dışında cadde yönünde olan tuvaletler bulunur. Girişleri caddeden olan tuvaletler bodrumdadır.

Fotoğraf 16: Namazgâh Camii, batı cephesinden harim pencereleri ve minareden genel görünüm, 2013.

Fotoğraf 17: Namazgâh Camii, ahşap kaplamalı çokgen gövdeli minarenin ahşap konsollarla geçilen köşk tipi şerefesi; ahşap oyma süslemeleri, kemer ayrıntıları, kurşun kaplı kubbe örtüsü ve hilalle biten aleminin genel görünümü, 2013.

Fotoğraf 18: Namazgâh Camii, İzzettin Bey Sokağı ve mihrabın olduğu Sütçü Sokağı yönünden görünüş, 2012.

Fotoğraf 19: Namazgâh Camii, mihrabın olduğu Sütçü Sokağı yönünden görünüş, 2012. Caminin doğu cephesi ve avludaki musalla taşı üst örtüsü ve abdest alma mahalli ile bodrum kattan avluya açılan kapı.

Fotoğraf 20: Namazgâh Camii avlusunun kuzeydoğusunda yer alan yeni abdest alma mahalli, 2013.

Kuzey cephedeki dört pencere ve kapıyla dışa açılan giriş bölümünden ara mekâna geçilmektedir. Bu küçük alanda, harime açılan kapı ve iki yanında harime bakan birer pencere yer alır. Burada sağ tarafta, üst kattaki kadınlar mahfiline çıkan merdiven ile alt kata inışı sağlayan merdiven ve minare kaidesine açılan kapı bulunur. (Fotoğraf 21-22). Minare gövdesine açılan kapı ise kadınlar mahfilinin olduğu üst katta, merdivenin yanındadır.

Fotoğraf 21: Namazgâh Camii, harim penceresi, minareye giriş kapısı ve yanda kadınlar mahfiline çıkan merdiven, 1994, İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi.

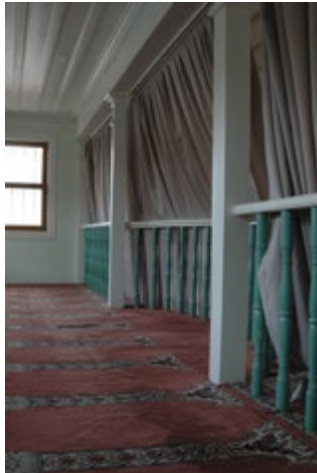
Fotoğraf 22: Minare ile bodrum kat merdivenlerine açılan kapı ve üst kattaki kadınlar mahfiline çıkan merdiven, 2013. Solda, harime bakan pencere önüne ayakkabılık yerleştirilmiştir.

Fotoğraf 23: Harimden kadınlar mahfili görünüşü, 1994, İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi.

Fotoğraf 24: Harimden kadınlar mahfilinin görünüşü, 2013.

Fotoğraf 25: Kadınlar mahfilinden görünüşü, 2013.

Cami girişinden sağdaki merdivenle çıkılan kadınlar mahfili, kuzey yönde üç, doğu ve batı yönlerinde birer olmak üzere toplam beş pencere ile aydınlanır. Ahşap korukulukları yeşil boyalı, kolonlar ise beyaz boyalıdır (Fotoğraf 23-24-25). Ayrıca, kumaş perde ile harimden ayrılır.

Caminin dörtgen planlı harim bölümü, doğu ve batı duvarlarında simetrik olarak ikişer dikdörtgen pencere, güney ve kuzey duvarlarında ise mihrab ve kapının iki yanında birer olmak üzere toplam sekiz pencereledir. Harim bölümünde yeni yapılmış ahşap minber, yarım yuvarlak niş şeklinde dışa taşan mihrab ve vaaz kürsüsü bulunmaktadır (Fotoğraf 26). Düz tavanlı harimde, ahşap çitalarla süsleme yapılmıştır. Genel olarak yangın öncesindeki mimari ve süsleme programına bağlı kalınmıştır.

Fotoğraf 26: Namazgâh Camii'nin harim kısmında mihrab duvarının genel görünümü, 2013.

Yangın sonrası görüntüler sunan 1994 yılı fotoğraflarında, dışı gibi yeşil ve beyaz boyalı ahşap cami içinde, aynı renklerde yeşil ve beyaz boyalı olarak ahşap bir minber ile palmet motifli, oyma süslemeli dilimli kemerli ve dışa çıkıntı yapan bir mihrabı olduğu görülür (Fotoğraf 27). Dikdörtgen pencere söveleri, köşeler ve çokgen minarenin köşe profilleri yeşil renkte boyalıdır. Günümüzdeki camide, eski yapıdaki beyaz olan kısımlar ahşap kaplamalı sarı, yeşil olan kısımlar ise beyaz boyalıdır.

Yeniden yapım sonrasında, cami içindeki dışa yarım yuvarlak çıkıntı yapan mihrab nişi ve oyma ahşap süslemeleri, öncesine çok benzer biçimde yine palmet motifli ve oyma süslemeli dilimli kemerli olarak yapılmasına karşılık, süsleme ayrıntıları açısından farklılık gösterir. Yangın öncesi mihrabtaki beyaz ve yeşil renk uyumu, yeniden yapım sonrasında da korunmuştur. Bununla birlikte önceden mihrab nişinin içi beyaz boyalıyken bugün yeşil boyalıdır (Fotoğraf 28).

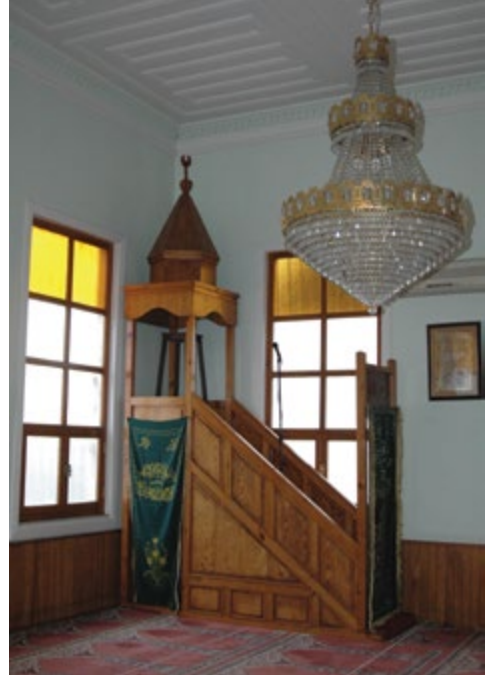
Yapının ahşap minberi de yenilenmiştir. Eski beyaz ve yeşil boyalı ahşap minber, konik külah örtülü idi. Yeni minber ise doğal ahşap renginde cilalıdır ve ahşap alemlerle çokgen külahı çokgen kasnak üzerindedir (Fotoğraf 29). Yapının içinde tavanlar ahşap kaplamalıdır ve eski camide olduğu gibi çitalarla bölümlenen 16 dilimli tavan göbeği süslemesi yapılmış ve büyük bir avize takılmıştır (Fotoğraf 29-30).

Fotoğraf 27: Namazgâh Camii'nin yangın sonrasında, harim kısmında mihrab, minber ve çatısının genel görünümü, 1994, İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi.

Fotoğraf 28: Namazgâh Camii'nin yeni mihrabı, 2013.

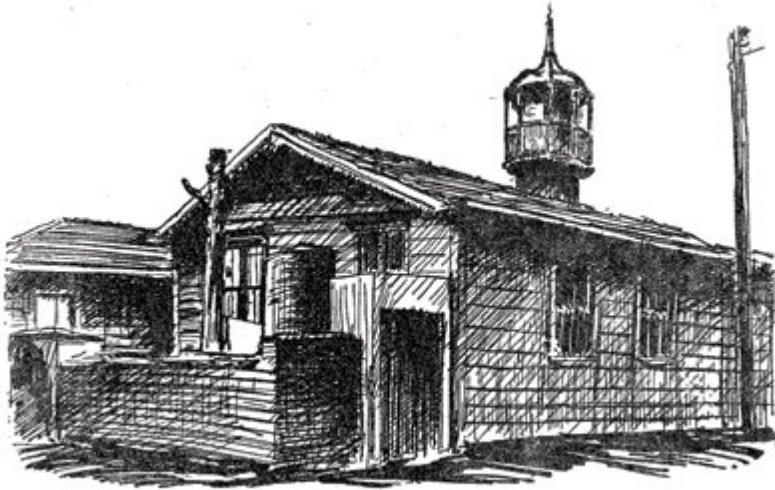
Fotoğraf 29: Namazgâh Camii'nin yeni minberi, 2013.

Fotoğraf 30: Namazgâh Camii'nin harim bölümünden tavan görüntüsü, 1994, İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi.

Cami yeniden yapıldığında, bodrum katı da ibadet mekânı olarak düzenlenmiştir. Giriş bölümünde kadınlar mahfiline çıkışı sağlayan merdivenlerin yanında, minare kapısı vardır ve alta devam eden merdivenle alt kata inilir. Burada da üst kattaki mihrabın altında, yuvarlak kemerli bir mihrab ve üst kat pencereleri hizasında küçük bodrum kat pencereleri bulunur. Alttaki bu alan, üst kattan daha geniştir. Üstteki abdest alma muslukları ile musalla taşının olduğu avlunun altında da devam ettiğinden iki ayrı zemin seviyesine sahiptir. Ayrıca, abdest alma musluklarının olduğu bölüme çıkan ayrı bir merdiven daha yer alır.

Musahib Cavid Ağa, Namazgâh'taki camiyi yaptırırken bu sırada caminin sol tarafındaki Bostancıbaşı Abdullah Ağa Namazgâh'ını da tamir ettirmiş ve aynı tarihlerde Ortaköy'de de bir cami yaptırmıştır.¹⁴ Cami, Ortaköy'de bulunduğu sokağa adını vermiştir (Resim 7). *İstanbul Ansiklopedisi*'nde yapının 1906-1907'de inşa edildiği, Cavid Ağa'nın bir süre sonra cami yanına bir sıbyan mektebi ve dükkânlar yaptırdığı kaydedilmiştir. 1963'te buraya yapılan ziyarette, sıbyan mektebi ve dükkânların meskene dönüştürülmüş olduğu da belirtilmiştir. Dikdörtgen planlı, ahşap ve üzeri kiremit kaplı çatı örtülü, sekiz pencereli olan caminin mihrabının dışa çıkıntı yaptığı ve son cemaat yerinden çıkılan minaresinin ahşap olduğu bilgisi verilir.¹⁵ Tahsin Öz, *İstanbul Camileri* adlı eserinde Cavid Ağa Camii'nin Ortaköy Eski Türk Sokak'ta yer aldığını, Musahib Cavid Ağa tarafından 1906'da yaptırıldığını ve duvarlarının kâgîr, çatısının ahşap, minare şerefesinin etrafının pencere şeklinde olduğunu belirtir.¹⁶ Ortaköy'deki Cavid Ağa Camisi, günümüze ulaşmamıştır. İstanbul Boğaziçi Köprüsü ve çevre yolu projesi kapsamında, yolların yapımı sırasında 1972'de yıktırılmıştır.

Câvidağa Camii

(Resim : Reşad Sevinçsoy)

Resim 7: Ortaköy'deki Cavid Ağa Camii. Reşad Sevinçsoy, "Câvidağa Camii", *İstanbul Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul, 1963, s.3459.

14- Haskan, *Üsküdar*, s.290.

15- Ayrıca, harim kısmında sağda beşik kubbe örtülü bir maksure, caminin son cemaat yerinin sağında bir kuyu, yanında abdest alma muslukları ile altında sarnıç ve sağ tarafta imam meşrutası ve üzerinde müezzîn meşrutası olduğu bilgisi verilir. Hakkı Göktürk, "Câvidağa Camii", *İstanbul Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul, 1963, s.3395.

16- Tahsin Öz, *İstanbul Camileri I.-II. Cilt*, C.II, üçüncü baskı, Ankara, 1997, s.15.

Namazgâh Camii'nin en eski görüntüleri, ressam Hoca Ali Rıza'nın yağlıboya tabloları ve karakalem desenlerinde belgelenir. Gözleme dayalı, gerçeğe uygun resimler yapan sanatçının resimleri, eski cami ve çevresindeki yapıların orijinal durumunu göstermesi açısından görsel belge olarak ayrı bir öneme sahiptir. Cami, dikdörtgen planı, üzerini örten kiremit kaplı kırma çatısı ve dışa çıkıntı yapan yarım yuvarlak mihrabı ile 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başında görülen örneklerle benzer. Ortaköy'de günümüze ulaşmayan Cavid Ağa Camii'nin dışa taşan mihrabı ve minaresinin şerefe bölümü ile benzer özellikler taşır. Bulgurlu'da, Namazgâh Camii'nin yakınında bulunan kâgir Bulgurlu Bayrampaşa Camii'nin yarım yuvarlak mihrab nişi de benzer biçimde dışa yarım yuvarlak olarak taşar. Cami, dikdörtgen planlı olup üzeri kiremit kaplı dört yana eğimli kırma çatı örtülüdür. Ancak, burada harimi aydınlatan büyük pencereler, Namazgâh Camii'nde olduğu gibi dikdörtgen değil, yuvarlak kemerlidir. Giriş ve kadınlar mahfilini aydınlatan pencereler ise küçük dikdörtgen açıklıklıdır. Bu caminin de avlusunda Üsküdar Belediyesi'nin 2011'de yaptırdığı metal aksamlı, kurşun kaplı kubbeli üst örtü sistemiyle mermer musalla taşı vardır.

Namazgâh Camii'nin minaresi, 19. yüzyılda Üsküdar Kuzguncuk'taki Üryanizade Mescidi'nin minaresinde olduğu gibi İstanbul, Anadolu ve İran'da pek çok uygulaması görülen şerefesi köşk biçiminde tasarlanan ahşap minarelerin basit ama güzel bir örneğidir. Ahşap örnek olmasa da Cağaloğlu'ndaki 1866 tarihli Bab-ı Âli Camii (Nallı Mescit, Vilayet Camii) minaresinin şerefesi, Beşiktaş'taki 1868 tarihli Küçük Mecidiye Camii minaresinin şerefesi, Konya'daki 1874 tarihli Aziziye Camii'nin minare şerefesi de köşk tipi ya da sakıflı şerefelerdendir. Ahşap minarelerin büyük çoğunluğu yangın, fırtına gibi sebeplerden yok olmuştur. Namazgâh Camii'nin de minaresi ve çatısı, 1994'te çıkan bir yangın sonucunda yanınca, cami kullanılamaz duruma gelmiştir. Cami ve minaresi, 1995 yılında eski haline sadık kalınarak yeniden yapılan haliyle günümüzde işlevini sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi.
- İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi Arşivi.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü İstanbul (2.) Bölge Müdürlüğü Arşivi.
- EYİCE, Semavi, *İstanbul Minareleri I*, Güzel Sanatlar Akademisi Türk San'atı Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1962.
- EYİCE, Semavi, "Minare, (Anadolu'da Türk Minareleri)", *İslâm Ansiklopedisi*, C.8, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 1979, s.329-335.
- GÖKTÜRK, Hakkı, "Câvidağa Camii", *İstanbul Ansiklopedisi*, C.6, Haz. Reşad Ekrem Koçu, İstanbul, 1963, s.3395.
- HASKAN, Mehmet Nermi, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, C.1, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2001.
- HASKAN, Mehmet Nermi, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, C.2, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2001.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, C.I, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1976.
- OSMANOĞLU, Ayşe, *Babam Sultan Abdülhamid*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2008.
- ÖZ, Tahsin, *İstanbul Camileri I.-II. Cilt*, üçüncü baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997.
- ZİHNİOĞLU, Yaprak (Haz.), *Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi 1911-1914*, güncellenmiş basım, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007.